

PIOTR LOREK

Ewangelikalna Wyższa Szkoła Teologiczna, Wrocław

PARALELNA *DISPOSITIO* LISTU DO RZYMIAN APOSTOŁA PAWŁA

Autor artykułu stawia sobie za cel rekonstrukcję *dispositio* Listu Apostoła Pawła do Rzymian (dalej jako Rz) na podstawie wybranych kryteriów stosowanych w krytyce retorycznej epistolografii nowotestamentowej¹. Uwzględnia podstawowe składowe starożytnych listów helleńskich, a także charakterystyczne dla Rz zwroty i zabiegi sygnalizujące pierwotnemu słuchaczowi początek lub koniec kolejnych partii tekstu. Analiza wyłoni główne podziały strukturalne w liście, które następnie zostaną poddane omówieniu tematycznemu. Doprowadzi to do sformułowania tezy o centralnej części Rz dającej podzielić się na cztery paralelne względem siebie części.

W ostatnich dekadach podjęto kilka prób rekonstrukcji nielinearnej *dispositio* Rz. Eksplorowały one głównie hipotezę o możliwym, chiastycznym układzie tego listu. W 1981 r. J.W. Welch musiał przyznać jednakże, że „Two major letters of Paul which appear little chiastic structure are 2 Corinthians and Romans. Why chiasmus is not evident in either of these letters is, of course, open to speculation”². Zaproponował on, co prawda, pewne podziały Rz mające na celu podążanie w kierunku jego chiastycznej interpretacji³, ale ostatecznie stwierdził, że „It may be that this letter is more chiastic than this brief outline suggests. But at a minimum it is proper to see the letter in its two halves [tj. rozdz. 1–7 oraz rozdz. 8–16, P.L.] with weighted emphasis at the central transition between the two [tj. koniec rozdz. 7, P.L.]”⁴. Podobne uwagi znajdujemy kilkanaście lat później u J. Brecka. W 1994 r. napisał on, że „As to the shape of the Epistle [of Romans, P.L.] as a whole, no clear-cut chiastic pattern has

¹ Por. P. Lorek, *Podstawowa linearna i chiastyczna dispositio I Listu do Koryntian*, *Theologica Wratislaviensia*, t. 1, 2006, s. 47–60 oraz *idem*, *Chiastyczna dispositio Pierwszego Listu Jana*, *Poznańskie Studia Teologiczne*, t. 20, s. 67–75.

² J.W. Welch, *Chiasmus in the New Testament*, [w:] J.W. Welch (red.), *Chiasmus in Antiquity. Structures, Analyses, Exegesis*, Hildesheim, 1981, s. 219.

³ *Ibidem*, s. 219–220.

⁴ *Ibidem*, s. 220.

yet emerged”⁵, a następnie w dwóch niedługich akapitach zaproponował chiastyczny układ Rz (A: rozdz. 1–5; B: rozdz. 6; C: rozdz. 7; D: rozdz. 8; C': rozdz. 9–11; B': rozdz. 12; A': rozdz. 13–15)⁶. Sam jednak w końcu wyraził niepewność co do swojej propozycji w słowach: „Viewed in this way, Romans is arguable chiastic. The parallels, however, are too general and tenuous to allow the conclusion that Paul consciously and systematically employed concentric parallelism in its composition”⁷.

Pojawiały się także próby ujęcia większych partii Rz w chiazm. Przykładowo D.J. Moo w 1996 r. zaproponował koncentryczny układ Rz 5–8 (A: 5:1–11; B: 5:12–21; C: 6:1–23; C': 7:1–25; B': 8:1–17; A': 8:18–39)⁸. Wydaje się, że nikt do tej pory nie zaproponował przekonującej symetrycznej kompozycji Rz jako całości.

Jeśli zaproponowana przeze mnie rekonstrukcja *dispositio* Rz zostanie uznana za dopuszczalną, to okazuje się, że wcześniejsze poszukiwania nieliniowego układu powinny były uwzględnić nie tylko chiazm, ale także paralelizm jako możliwą symetryczną formę tego listu.

WYZNACZNIKI STRUKTURALNE

SKŁADOWE EPISTOLARNE

List Apostoła Pawła do Rzymian wykazuje obecność podstawowych składowych epistolarnych antycznych listów greckich. Ma bowiem: wstęp (1:1–7), dziękczynienie (1:8–15), część główną (1:16 – 15:13) oraz zakończenie (15:14 – 16:27)⁹. Znajomość owych składowych przez pierwotnych adresatów pozwalała im śledzić zasadniczy przebieg słuchanego przez nich listu. Muszą one zatem być uwzględnione w rekonstrukcji jego *dispositio*.

AMEN

Część główną listu można podzielić na część teologiczną (1:16 – 11:36), część etyczną (12:1 – 15:13) oraz część końcową, dotyczącą zarówno celu napisania listu, jak i planów podróźniczych Pawła (15:14–33). Podział na części teologiczną i etyczną z pewnością był uchwycony przez odbiorców słuchających listu. Część teologiczna kończy się bowiem doksologią (11:33–36) i wykrzyknikiem ἀμήν (11:36). Treść ostatnich słów doksologii (11:36) wyraźnie wskazuje na koniec danego wątku, a apel z 12:1 przechodzi do wskazówek etycznych: 11:36 „Albowiem z niego i przez niego i ku niemu jest wszystko; jemu niech będzie chwała na wieki. Amen”. 12:1 „Wzy-

⁵ J. Breck, *The Shape of Biblical Language. Chiasmus in the Scriptures and Beyond*, New York 1994, s. 254.

⁶ *Ibidem*, s. 254–255.

⁷ *Ibidem*, s. 255.

⁸ D.J. Moo, *The Epistle to the Romans*, Grand Rapids 1996, s. 294.

⁹ Analizę tekstu greckiego Rz opieram na pracy K. Aland i in. (red.), *The Greek New Testament*, Stuttgart 1983, wydanie 3. poprawione (dalej jako UBS 3).

wam was tedy, bracia, przez miłosierdzie Boże, abyście składali ciała swoje jako ofiarę żywą, świętą, miłą Bogu, bo taka winna być duchowa służba wasza” (Biblia warszawska; dalej jako BW).

Mowa o celu napisania listu i planach Pawła (15:14–33) wraz z wykrzyknikiem ὁμῆν, w 15:33 sygnalizuje koniec części głównej. Po niej następuje zakończenie, składające się z pozdrowień (16:1–23)¹⁰ oraz doksologii (16:25–27, tutaj też pada ὁμῆν).

Słuchowy wyróżnik strukturalny, jakim jest termin ὁμῆν, pojawia się oprócz wymienionych już miejsc (11:36; 15:33; [16:24]; 16:27) także w 1:25 i 9:5. Jego użycie w 1:25 – co wynika z treści całego rozdziału – nie ma na celu retorycznego wyznaczania końca danego wątku w liście, lecz pojawia się po krótkiej doksologii. Obecność zaś ὁμῆν, w 9:5, będącego częścią perykopy 9:1–5, znów wyznacza naturalny podział tekstu. Dodatkowo można zauważyć zmianę z pierwszej osoby liczby mnogiej (8:39) na pojedynczą (9:1n.), intensyfikującą wraz z wyraźną zmianą tematyczną podział między 8:39 i 9:1.

BRACIA

Oprócz uwzględnienia składowych epistolarnych i wykrzyknika ὁμῆν, kolejnym sposobem na rekonstrukcję podstawowych podziałów retorycznych listu jest analiza bezpośredniego odniesienia się Pawła do Rzymian poprzez zawołanie „bracia”. Sam termin ἀδελφός pada w 18 miejscach w Rz (1:13; 7:1, 4; 8:12, 29; 9:3; 10:1; 11:25; 12:1; 14:10, 13, 15, 21; 15:14, 30; 16:14, 17, 23), z czego 8 nie występuje jako zwrot do adresatów (8:29; 9:3; 14:10, 13, 15, 21; 16:14, 23). Pozostaje więc zwrócić uwagę na 10 pozostałych miejsc, mianowicie: 1:13; 7:1, 4; 8:12; 10:1; 11:25; 12:1; 15:14, 30; 16:17, funkcjonujących (z wyjątkiem 1:13) jako sygnały końca danego fragmentu (15:30; pośrednio wyznaczając początek następnego fragmentu) lub początku kolejnego (7:1, 4 łącznie; 8:12; 10:1; 11:25; 12:1; 15:14; 16:17). Fragmenty 7:1, 4; 8:12 oraz 10:1 rozpoczynają kolejne partie teologicznej części listu. Fragment 11:25 rozpoczyna ostatnią perykopę części teologicznej, 12:1 zaś rozpoczyna całą część etyczną, 15:14 otwiera, a 15:30(–33) kończy ostatnią partię części głównej listu, poprzez *inclusio* z „bracia”, wyodrębniając ją jednocześnie z części teologicznej, jak i etycznej. Werset 16:17 rozpoczyna dygresję (16:17–20) wplecioną między długie pozdrowienia (16:1–16, 21–23). Zakończenie listu składa się zatem z owej dygresji, pozdrowień, [formuły końcowej (16:24)] oraz doksologii (16:25–27).

EWANGELIA

Część dotychczasowych określeń poszczególnych podziałów listu niezależnie potwierdza powtarzające się pojęcie εὐαγγέλιον (wraz z czasownikowym odpowiednikiem

¹⁰ UBS 3 opuszcza 16:24. BW go posiada. 16:24 także używa ὁμῆν, oddzielając w ten sposób pozdrowienia od doksologii.

εὐαγγελίῳ). Nie zostało ono wybrane przeze mnie przypadkowo. Paweł bowiem we wstępie listu, opisując osobę nadawcy, syntaktycznie akcentuje pojęcie εὐαγγέλιον w w. 2, dookreślane w kolejnych wersetach wstępu listu (1:3n.). Z wyjątkiem dwóch miejsc (10:15, 16), do których jeszcze powrócę, εὐαγγέλιον oraz εὐαγγελίῳ występują w najważniejszych strukturalnie miejscach listu. Rozpoczynają bowiem wstęp listu (1:1), rozpoczynają (1:9) i wieńczą (1:15) dziękczynienie listu, rozpoczynają część główną listu (1:16), kończą część teologiczną głównej części listu (11:28), rozpoczynają (15:16) i zamykają (15:19, 20) końcową część (cel listu), rozpoczynają doksologiczną część zakończenia listu (16:25). Pojawienie się pojęcia ewangelii w kluczowych, z perspektywy składowych epistolarnych, miejscach w Rz dodatkowo wyznacza główny temat tego listu.

Należy także zaznaczyć, że pojawienie się εὐαγγέλιον w 2:16 również nie jest przypadkowe z perspektywy strukturalnej. W 2:17 bowiem po raz pierwszy Paweł bezpośrednio nazywa swego hipotetycznego interlokutora (Ἰουδαῖος), z którym polemizuje przynajmniej od 2:1. Werset 2:16 wyznacza więc kolejny podział listu.

Użycie czasownika εὐαγγελίῳ w 10:15 wynika z cytowania urywku z Iz 52:7, który to właśnie ów termin w LXX posiada. Zaś pojawienie się εὐαγγέλιον w 10:16 wynika z komentowania owego cytatu.

GLÓWNE PODZIAŁY CENTRALNEJ CZĘŚCI LISTU

Dla określenia centralnej części listu istotne jest zaznaczenie powiązań między wstępem (1:1–7) oraz doksologicznym zakończeniem listu (16:25–27). Zbieżność tematyczna między tymi podstawowymi częściami listu jest retorycznym sposobem wyznaczania jego granic dla słuchacza. Oba fragmenty traktują o Jezusie Chrystusie jako treści ewangelii, zapowiedzianej w pismach starotestamentowych i proklamowanej w celu doprowadzenia do posłuszeństwa wiary wszystkie narody. Podobnego związku można się dopatrzeć między kolejnymi częściami listu, mianowicie dziękczynieniem (1:8–15) oraz ostatnim fragmentem części głównej (15:14–33), które skupiają się na planach podróży Pawła w celu zwiastowania poganom ewangelii. W obu tych częściach Paweł wyraża swoją chęć odwiedzin rzymskich adresatów. Powtórne wyrażenie chęci przybycia do Rzymu sygnalizowało słuchaczom listu, że jego treść zmierza ku końcowi.

Wzajemne powiązania między wstępem i końcową doksologią oraz dziękczynieniem i końcowym fragmentem części głównej wyznacza centralna część listu: 1:16 – 15:13. Ona to właśnie będzie stanowiła podstawę rekonstrukcji paralelnej *dispositio* listu.

Kolejnym krokiem jest konieczność zrekonstruowania głównych składowych strukturalnych centralnej części listu. Rozdziały 9–11 wyraźnie dają się wyodrębnić jako całość tematyczna (kwestia niewierzącego Izraela) ujęta w literacką klamrę doksologii (9:1–5; 11:33–36) zakończonych wykrzyknikiem amen (patrz wyżej). Użycie *inclusio* jako retorycznego środka wyodrębnia również rozdz. 5–8 jako całość. Moo bowiem wskazał, że charakterystyczna dla 5:1–11 terminologia ponownie jest użyta w 8:18–39¹¹.

¹¹ Moo, *op. cit.*, s. 293.

Komentatorzy nie są zgodni co do tego, czy 5:1–11 należy łączyć z rozdz. 4, czy z 5:12–21. Poniżej zaproponowana struktura paralelna będzie sugerować pierwszą opcję. Tak jak druga część rozdz. 8 kończy to, co poprzedza, tak zbieżna terminologicznie z nią pierwsza część rozdz. 5 kończy rozdz. 4.

Na podstawie powyższych rozważań można wyróżnić trzy główne części centralnej części listu, które razem tworzą część teologiczną listu. Są nimi odpowiednio: 1:16 – 5:11; 5:12 – 8:39; 9:1 – 11:36. Część etyczną listu (12:1 – 15:13) można potraktować jako ostatnią, czwartą część centralnej części listu.

CYTATY

Proponuję uznać, że kolejnym sposobem na „słuchową” rekonstrukcję struktury Rz może być dostrzeżenie zasady cytowania przez Pawła starotestamentowych tekstów w tym liście. Otóż pojawiają się one zazwyczaj zaraz po rozpoczęciu danego fragmentu lub tuż przed jego zakończeniem. Idąc za UBS 3 w wyszczególnianiu, które ze słów należy potraktować jako cytaty, otrzymujemy obserwacje zawarte w tab. 1 (poziomą linią przerywaną oddzielono te cytaty, które rozpoczynają i kończą ten sam fragment).

Tabela 1.

Cytat ze ST w:	Rozpoczyna fragment w:	Kończy fragment w:
1:17	1:16	
3:4	3:1n.	
3:10–18		3:20
4:2	4:1n.	
4:17–18, 22		4:25
8:39		8:39
9:6	9:1	
9:25–29, 33		9:33
10:5	10:1	
10:11, 13, 15–16, 18–21		10:21
11:3–4	11:1n.	
11:8–10		11:12
11:26–27	11:25	
11:34–35		11:36
12:19–20		12:21
13:9		13:14
15:3	15:1	
15:9–12		15:13
15:21		15:21

Do powyższej reguły nie da się dopasować dwóch pojedynczych cytatów w 7:7 oraz 14:11 i dwóch łańcuchów cytatów (4:7–9 oraz 9:9, 12–13, 15, 17), które są odpowiednio wplecione we fragmenty 4:1–25 oraz 9:1–33, oba zarówno rozpoczęte, jak i zakończone cytatai (zob. tab. 1). Dla porządku należy dodać, że do podsumowującego zestawienia zamieszczonego dalej nie zostaną wprowadzone same miejsca cytatów, ale raczej miejsca fragmentów, w których występują one albo zaraz po ich początku, albo też zaraz przed ich końcem.

PODZIAŁY POCHODNE

Dotychczas przedstawiłem kolejno sześć sposobów wyznaczania podziałów w Rz. Nie określają one jednakże wszystkich fragmentów tekstu w sposób bezpośredni. Należy jeszcze poczynić dodatkowe obserwacje, które będą pośrednio wpływać z uzyskanych podziałów.

Fragment 3:9–20 jest zwykle rozpoznawany jako odrębna jednostka. Potwierdzają to powyższe badania użycia cytatów, które m.in. pokazały, że 3:20 stanowi koniec jednego ustępu, a 4:1 początek innego. To zaś, co znajduje się między tymi wersetami, można uznać za odrębną perykopę, wyróżniającą się również tematycznie.

Powyżej wydzieliłem też 5:1–11 jako odrębny fragment, co oznacza, że 5:12 musi stanowić początek kolejnego. Z drugiej zaś strony pokazałem, że 7:1 („bracia”) rozpoczyna kolejny fragment. Na tej podstawie można przypuszczać, że 5:12 – 6:23 (z oczywistym podpodziałem w 6:1 oraz 6:15 – pytania rozpoczynające nowe akapity) stanowi całość. Potwierdzają to prawdopodobne inkluzje ze złożenia ἀμαρτία i θάνατος obok siebie. Te dwa terminy (kluczowe dla podejmowanej w 5:12 – 6:23 tematyki) pojawiają się razem w: 5:12 (początek fragmentu), 5:21 (koniec pierwszej jego części; kolejna część rozpoczyna się pytaniem w 6:1), 6:16 (stanowi wraz z pytaniem w 6:15 początek kolejnej części tego fragmentu) oraz właśnie w 6:23 (miejsce końca całego fragmentu; w 7:1 początek nowego). Dla porządku wspomnę, że te terminy występują razem w pojedynczych wersetach w Rz także w 7:5, 13 oraz 8:2.

Jak już przyjąłem, 8:1 stanowi początek danego fragmentu. Zasugerowałem również, że w 7:1 („bracia”) mamy do czynienia z początkiem innego. Na podstawie tych informacji można wydzielić fragment 7:1–25 (z obecnymi w nim podpodziałami) jako odrębną partię tekstu. Dominujący w tych wersetach temat Prawa poświadcza taki podział.

8:1 stanowi wyraźny początek kolejnej perykopy, zapewne kończącej się w 8:11 (por. „bracia” w 8:12).

Sugerowałem, że obecność starotestamentowych cytatów w 11:8–10 zapowiada zakończenie fragmentu w 11:12 (obecność bezpośredniego zwrotu do odbiorców w 11:13 także na to wskazuje). Proponowałem ponadto, by uznać, że 11:25 – przez użycie „bracia” – rozpoczyna nowy fragment. Oznacza to, że 11:13–24 można potraktować jako odrębną perykopę, co dodatkowo potwierdza również jej tematyczna spójność.

Wcześniej pokazałem, że 14:1 oraz 15:1 stanowią początki nowych fragmentów (por. „Cytaty”). Implikuje to zakończenie fragmentu 14:1n. w 14:23.

ZESTAWIENIE

Pozostaje teraz zestawić wszystkie poczynione dotychczas obserwacje podziałów tekstu. W tabeli 2 skrót R oznacza rozpoczęcie danego fragmentu, Z zaś zakończenie. Poziome linie ciągle oddzielają wersety rozpoczynające dane fragmenty od wersetów je kończących, poziome linie przerywane łączą dane wersety jako razem rozpoczynające lub kończące odpowiednie fragmenty.

Tabela 2.

Rz	Składowe epistolarne	ἀμήν	ἀδελφός	εὐαγγέλιον εὐαγγελίζω	Główne części centralnej części listu	Cytaty	Podziały pochodne
1:1	R			R			
1:7	Z						
1:8	R						
1:9				R			
1:15	Z			Z			
1:16	R			R	R	R	
2:16				Z			
3:1						R	
3:20						Z	
3:21							R
3:31							Z
4:1						R	
4:25						Z	
5:1						R	
5:11					Z		
5:12					R		R
6:23							Z
7:1, 4			R				R
7:25							Z
8:1							R
8:11							Z
8:12			R				
8:39					Z	Z	
9:1					R	R	
9:5		R					
9:33						Z	
10:1			R			R	

Tabela 2 cd.

Rz	Składowe epistolarne	ἀμήν	ἀδελφός	εὐαγγέλιον εὐαγγελίζω	Główne części centralnej części listu	Cytaty	Podziały pochodne
10:21						Z	
11:1						R	
11:12						Z	
11:13						R	R
11:24							Z
11:25			R			R	
11:28				Z			
11:36		Z			Z	Z	
12:1			R		R	R	
12:21						Z	
13:1						R	
13:14						Z	
14:1						R	R
14:23							Z
15:1						R	
15:13					Z	Z	
15:14	R		R			R	
15:16				R			
15:19				Z			
15:20				Z			
15:21						Z	
15:22						R	
15:30			Z				
15:33	Z	Z					
16:1	R		R				
16:17			R				
[16:24]		Z					
16:25				R			
16:27	Z	Z					

Z powyższego zestawienia rysują się następujące podziały tekstualne:

1:1–7 Wstęp

1:8–15 Dziękczynienie

I część centralnej części listu:

1:16 – 2:16

2:17–29

3:1–20

3:21–31

4:1–25

5:1–11

II część centralnej części listu:

5:12 – 6:23

7:1–25

8:1–11

8:12–39

III część centralnej części listu:

9:1–33

10:1–21

11:1–12

11:13–24

11:25–36

IV część centralnej części listu:

12:1–21

13:1–14

14:1–23

15:1–13

15:14–33 Zakończenie części głównej (15:14–21; 15:22–33),

16:1–27 Zakończenie (16:1–16; 16:17–23[24]; 16:25–27)

Rekonstrukcja paralelnej *dispositio* Rz dotyczy jedynie centralnej części listu. Nie uwzględnia więc wstępu (1:1–7) i dziękczynienia (1:8–15) oraz odpowiednio paralelnych do nich zakończenia listu (16:1–27) i zakończenia części głównej listu (15:14–33). Sama centralna część listu dzieli się na cztery podstawowe części, co też uwzględnia powyższy podział tekstualny. Każda z tych części ma swoje wewnętrzne podziały, również zaznaczone powyżej. Na potrzeby niniejszego opracowania należy dokonać trzech połączeń niektórych fragmentów wynikających z tych wewnętrznych podziałów, bo chociaż sześć zaproponowanych retorycznych wyznaczników strukturalnych przybliży kompozycję Rz, to jednak podstawowym kryterium wciąż pozostaje warstwa tematyczna. Z tego też względu proponuję zestawienie 2:17–29 z 3:1–20, ponieważ teksty te wyraźnie skupiają się na wątku statusu Żydów (drugi fragment stawia pytania mające na celu wyjaśnienie omawianych kwestii). Podobnie połączyłbym 3:21–31 z 4:1–25. Fragment 3:21–31 przedstawia, czym jest usprawied-

liwienie, a rozdz. 4 to ilustruje. Ponadto Rz 11 (choć złożony z trzech fragmentów: 11:1–12, 13–24, 25–36) stanowi tematyczną całość skupiającą się na przyszłości niewiernego Izraela. Z tak oto uwzględnionymi zmianami rysuje się następujący podział centralnej części listu:

I część:

1:16 – 2:16

2:17 – 3:20

3:1–20

3:21 – 4:25

II część:

5:12 – 6:23

7:1–25

8:1–11

8:12–39

III część:

9:1–33

10:1–21

11:1–36

IV część:

12:1–21

13:1–14

14:1–23

15:1–13

PARALELNA STRUKTURA LISTU DO RZYMIAN

TEZA

Chciałbym zaproponować, by uznać, że poza wstępem 1:1–17 i zakończeniem 15:14 – 16:27, które – jak zostało pokazane – wzajemnie się do siebie odwołują, Rz posiada paralelną *dispositio*. Główna część listu (1:18 – 15:13) dzieli się na cztery części (I–IV), których fragmenty (A–D) są odpowiednio do siebie paralelne (tab. 3).

Tabela 3.

	A	B	C	D
I: 1:16 – 5:11	1:16 – 2:16	2:17 – 3:20	3:21 – 4:25	5:1–11
II: 5:12 – 8:39	5:12 – 6:23	7:1–25	8:1–13	8:14–39
III: 9:1 – 11:36		9:1–33	10:1–21	11:1–36
IV: 12:1 – 15:13	12:1–21	13:1–14	14:1–23	15:1–13

Pozostaje teraz omówić zależności między poszczególnymi fragmentami. Należy się spodziewać, że będą one przede wszystkim natury tematycznej. Wynika to bowiem zarówno z oralnego sposobu powstawania Rz (por. Rz 16:22), jak i z pierwotnej słuchowej jego recepcji. Zależności natury lingwistycznej, bądź też strukturalnej, między odpowiednimi fragmentami, choć także obecne, nabierają w tym świetle drugorzędnego znaczenia.

Należy również zaznaczyć, że powyższe podziały epistoły na główne części i fragmenty, z perspektywy zamierzonego słuchowego ich odbioru, powinny być uważane jedynie za pewne przybliżenia. Przejście bowiem z jednego do drugiego fragmentu w trakcie czytania listu skomponowanego pismem ciągłym nie mogło być ówczesnie tak wyraźne, jak to choćby w dzisiejszych czytaniach liturgicznych, w których istnieje wiele wyróżników graficznych pomagających lektorowi odpowiednio interpretować tekst. Zastrzeżenia te nie podważają jednak proponowanej tezy o pewnej logicznej kontynuacji tematycznej obecnej w odpowiednich fragmentach.

FRAGMENTY A

Fragment IA (1:16 – 2:16), poza pierwszymi dwoma wersetami będącymi niejako wprowadzeniem do (całej części I) listu, skupia się na ukazaniu kondycji ludzkości, która ma dostęp do poznania Boga i idącego za tym uznania odpowiedniego postępowania, ale odwraca się od niego i służy temu, co stworzone (1:18–25). Takie zachowanie powoduje popadnięcie w niewolę grzechu i ciała, które musi być ukarane śmiercią (1:26–32). Kolejny fragment (2:1–16) ukazuje nieuchronny i bezstronny sąd Boga nad każdym człowiekiem, bez względu na to, czy posiada on Prawo czy też nie. Fragment ten jest implikacją prawd z pierwszego rozdziału.

Fragment IIA (5:12 – 6:23) omawia podobne tematy jak IA. Znowu bowiem pojawia się wątek obecności grzechu na świecie niosącego ze sobą śmierć (5:12–21). Następnie autor przechodzi do kwestii służenia Bogu (rozdz. 6). Tym razem wierzący są postrzegani jako umarli w Chrystusie, przez co nie są już sługami grzechu i ciała, lecz sługami Boga. To nowe życie zostanie uwieńczone życiem wiecznym, a nie, jak w pierwszym przypadku (rozdz. 1–2), śmiercią.

W III części nie ma fragmentu typu A. Ten wyjątek zdaje się wynikać z przesłania Rz 9–11, jakim jest m.in. wzbudzenie ufności słuchaczy co do przyszłości niewiernego w czasach Pawła Izraela jako całości. Autor będzie więc w tym miejscu unikał ponownego przypominania o grzeszności narodu izraelskiego, szczególnie dlatego, że dobitnie wykazał to w I części listu (fragmenty A–B).

Fragment IVA (12:1–21) zachęca do służenia Bogu przez poznanie jego woli (12:1–2). W ten sposób od razu przywołuje na myśl zarówno 1:18n., jak i 6:1n. Autor kontynuuje nawiązanie do Rz 1 przez wymienienie – służących Panu (12:11) – właściwych postaw chrześcijańskich (12:3n.) będących w wyraźnym kontraście do listy z Rz 1.

Wobec powyższego sądzę, że fragmenty A są wzajemnie powiązane, głównie dzięki kontrastowi między dwoma sposobami służenia i wynikających z nich postaw (Prawo i grzech) oraz konsekwencji (życie i śmierć).

FRAGMENTY B

Fragment IIB bezpośrednio podejmuje kwestię przywilejów i obowiązków żydowskich. Autor stwierdza (2:17–29), że otrzymane od Boga w przymierzu przywileje posiadania Prawa i obrzezania nie zapewniają Żydom jego przychylności. Ta bowiem nie jest uwarunkowana przynależnością etniczną, co automatycznie daje możliwość włączenia pogan. Takie ujęcie od razu rodzi pytanie o wierność Boga swoim obietnicom wobec Żydów (3:1–8). Paweł oznajmia m.in., że posiadanie Prawa jest przywilejem samym w sobie oraz że niewierność Żydów wobec przymierza nie niweluje wierności Boga. Ostatnie wersety (3:9–20) wieńczą I część listu, powtarzając dowiedzioną już we wcześniejszych partiach tekstu powszechną niemożność bycia ułaskawionym przez Boga w oparciu o własne wysiłki ludzkie.

Fragment IIIB (rozdz. 7) także omawia wartość jednego z przywilejów żydowskich, jakim jest posiadanie Prawa, przez co nawiązuje do dyskusji z IIB. Przekonanie, że Prawo potęguje obecność grzechu, stawia pytanie o wartość Prawa. Paweł utrzymuje, że grzeszność ludzka nie podważa Prawa jako dobrego daru. Fragmenty IIIB i IIB są powiązane także kontrastem między byciem pod Prawem (Rz 2–3) i byciem uwolnionym od Prawa. Związek między IIIB a IIB widać również w podkreśleniu grzeszności ludzkości i skonstrastowaniu wierności Boga (Rz 3) z niewiernością człowieka (Rz 7).

Fragment IIIB (rozdz. 9) podejmuje wątki zapoczątkowane w poprzednich fragmentach typu B. Pojawia się bowiem podkreślenie przywilejów żydowskich (9:1–5), Bożej wierności i sprawiedliwości w realizacji przymierza (9:6–18), a także przypomnienie, że łaska Boża, a nie wypełnianie Prawa są sposobem na usprawiedliwienie, z czego też wynika możliwość włączenia pogan.

Podobnie jak wszystkie poprzednie teologiczne fragmenty typu B, etyczny fragment IVB również skupia się na kwestii wypełniania wymagań (rozdz. 13). Najpierw Paweł mówi o wymaganiach władz świeckich (13:1–7), by w końcu przejść do wymagań Bożych zawartych w Prawie (13:8–14). W tym miejscu pojawia się wyjaśnienie, na czym polega właściwe podejście do wypełniania Prawa.

Konkludując, należy zauważyć, że fragmenty B skupiają się na problemach związanych z rozumieniem przywilejów żydowskich, w szczególności zaś Prawa. Związane z tym jest również pytanie o Bożą wierność w kontraście do ludzkiej (żydowskiej) niewierności wobec Prawa, a także wynikająca z niego kwestia właściwie rozumianego żydostwa.

FRAGMENTY C

Fragment IC (3:21–4:25) podejmuje się omówienia relacji między usprawiedliwieniem przez wiarę a usprawiedliwieniem przez uczynki Prawa oraz wynikającej z niej możliwości usprawiedliwienia pogan. Fragment IIIC (10:1–21) wyraźnie traktuje również o tych kwestiach. Pozostaje więc jeszcze przyjrzeć się fragmentom IIC (8:1–13) oraz IVC (14:1–23).

8:1–13 wciąż bezpośrednio odwołuje się do usprawiedliwienia (w. 10). Jednakże z powodu odmiennej tematyki (IC dotyczy niejako inicjacji, IIIC zaś życia chrześcijańskiego) używa kontrastu ciała i Ducha, a nie wiary i Prawa. Zasada teologiczna pozostaje wciąż jednakże taka sama: życie z Bogiem jest możliwe dzięki jego działaniu, a nie wysiłkom ludzkim.

Rz 14, chociaż nie podejmuje się problematyki usprawiedliwienia (por. 14:17), to jednak zastosowuje praktycznie jego implikacje. Twierdzi bowiem, że legalistyczne przestrzeganie Prawa (święta, dieta) nie może być narzucone „mocnym w wierze”, bo Bóg przyjmuje pogan przez Chrystusa, a nie Prawo. Ponadto wszyscy, zarówno Żydzi, jak i poganie powinni się wzajemnie akceptować, gdyż Bóg ich zaakceptował (usprawiedliwienie wykracza poza przynależność etniczną i związane z nią rytuały).

Z naszych rozważań wynika, że wszystkie fragmenty typu C czy to bezpośrednio (IC, IIIC), czy też pośrednio (IIC, IVC) dotyczą usprawiedliwienia.

FRAGMENTY D

Fragmenty D nie tylko dotyczą podobnych tematów, ale czynią to również w podobnej kolejności. Dotyczą głównie teraźniejszych trudności i wybiegają z nadzieją w przyszłość (tab. 4):

Tabela 4.

Wątki tematyczne	ID: 5:1–11 Przyszłość wierzących	IID: 8:14–39 Przyszłość wierzących	IIID: 11:1–36 Przyszłość Izraela	IVD: 15:1–13 Nadzieja jedności
1. Teraźniejsze problemy, cierpienie, niewiara, trudności	5:3	8:18–23 cierpienia stworzenia, cierpienia chrześcijan	11:1–12 teraźniejsza niewiara Żydów, resztki	15:1–3 problemy ze słabymi w wierze
2. Wytrwanie, oczekiwanie	5:3	8:19, 23, 25	11:13–24 pilnowanie swej wiary	15:4–6 wytrwanie i zachęta
3. Nadzieja	5:2, 4, 5	8:24–25	11:25–32 cały Izrael będzie zbawiony	15:4–6, 13
4. Pewność zbawienia	5:1, 5, 6–11 (np. 5:10 „tym bardziej”); 5:12–21 (ilustracja 5:6–11; łaska mocniejsza niż grzech)	8:26–27 Duch się wstawia; 8:28–30 Bóg przeznaczył; 8:31–39 Chrystus się wstawia	11:28–29 nieodwołalność Bożego wybrania, darów i powołania	15:7–12 obietnice potwierdzają konieczność wzajemnej akceptacji i jedności dla Bożej chwały

Moje obserwacje sprowadzają się do następujących wniosków. Chociaż podstawowy rozwój części centralnej Rz przebiega linearnie, gdyż autor przeprowadza argumentację, przechodząc od jednej części listu do kolejnej, to jednak wątki tematyczne

pojawiające się w poszczególnych fragmentach owych części są paralelne. Narażając się na zbytne uogólnienie, można zauważyć, że każda z wyodrębnionych czterech części rozpoczyna się rozważaniem o grzechu (fragmenty A, wyjątek IIIA), następnie Prawie (fragmenty B), usprawiedliwieniu (fragmenty C) i wreszcie o przyszłości (fragmenty D). Wszystko to sugeruje, iż Rz ma paralelną *dispositio*.

Zaproponowana w niniejszym artykule paralelna struktura Rz, jeśli jest właściwa, nie powinna być traktowana jako jedyna możliwa nielinearna rekonstrukcja kompozycji tego listu. Inne bowiem, jeśli uznane za właściwe – jak chociażby ta sugerowana przez Moo i dotycząca znacznej części Rz – można uważać za komplementarne, ukazujące nowe związki między danymi partiami tekstu.

A PARALLEL *DISPOSITIO* OF THE LETTER TO THE ROMANS BY THE APOSTLE PAUL

Summary

The author reconstructs a *dispositio* of the Letter to the Romans from the perspective of the rhetorical criticism of new testamental epistolography. He points at the means used by the Apostle Paul to signalize the beginning and the end of each part of the letter, which mark off its basic textual divisions, and then discusses their subject matter. It leads to the conclusion that the central part of the letter has a parallel composition.

Translated by Anna Jezierska